

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK

f ü z e t e k

„Emlékek nélkül, népeknek híre csak árnyék...”
(Vörösmarty Mihály)

az Erdélyi Örmény Gyökerek
Kulturális Egyesület
kéthavonta megjelenő kiadványa
XXIV. évfolyam 249. szám
2020. szeptember-október

Tisztelt Olvasóink!

A novemberi **Fővárosi Örmény Klub november 19.-én 17 órakor** kerül megrendezésre a **Pest Megyei Kormányhivatal Nyáry Pál termében**. Bejárat a Budapest V., Városház u. 7. szám felől, az udvaron keresztül. Mindenkit szeretettel várunk!

A **decemberi Klubon** a járványügyi helyzet miatt maximum 40 vendéget tudunk fogadni, ezért kérjük, hogy **regisztráljanak a magyar.ormeny@t-online.hu címen!**
Csak az jöjjön el, akinek visszaírtunk, hogy várjuk!

Örmény triszagion 5.

Ősz van, de visszavágnánk a nyár idejére. Szép nyári ünnep az Úr-színváltozás (augusztus 6.) Akkor énekeltük:

„...aki megmutatkoztál a Tábor hegyén...”

S a magasságokról jut eszünkbe, hogy az év folyamán számos Mária-ünnep is van, s azokon arra emlékezünk, „...aki eljöttél Szűz Anyádat felvinni...” Megtehetette Jézus. Érdemes megjegyeznünk, hogy a magyar ortodox (görögkeleti) fordításban a „szent és erős” úgy szerepel: „szent halhatatlan” – értvén úgy: mindenható.

Dr. Sasvári László

Dr. Kovács Bálint

Mártíromság és emlékezet*

Az alábbi beszédet Dr. Kovács Bálint egyetemi docens, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Armenológiai tanszékének vezetője mondta el, 2020. október 5-én, az aradi vértanúk kivégzésének emléknapja előtti estén Budapesten, az Óbudán felállított keresztteskő előtt.

Mártírokra emlékezünk a mai nap. 172 évvel ezelőtt, 1849. október 6-án, a szabadságharc 13 vértanúja halt meg Aradon, a magyar szabadság eszményéért. 13 mártír, akik közül kettő, Kiss Ernő és Lázár Vilmos örmény származásúak voltak, s az ő vértanúságuk az aradi tizenhárom között jelentős momentumra a magyarok és a magyarországi örmények közös történelmének.¹ Mártíromságukat mind a mai napig megőrzi a kollektív emlékezet,² nemcsak a magyarok, de az örmények kollektív emlékezete is. A mártíromság, a hősi vértanú-halál azonban nem csak a 1848-1849-es szabadságharc során kötődött az örményekhez.

Mártíromság és kereszténység

Mindenekelőtt azonban gondoljuk át, hogy mit jelent a mártíromság a zsidó-keresztény kultúrkörben? Az úgynevezett „zsidó mártírológia”, már az ószövetségi Szentírásban megtalálható: a Szeleukidákkal szembeni szabadságharcot vezető Júdás Makkabeus fiai vértanúságuk árán küzdöttek,³ s tisztították meg a hellének által megszenteltségtelenített Jeruzsálemi Templomot, ahogyan azt a Makkabeusok könyveiben olvashatjuk.⁴ Már az ő vértanúságuk is példa arra, hogy az egész nép bűnéért járó büntetést kiválthatja bizonyos számú ártatlan személy önkéntes halála, illetve a vértanúság az egész nép

2015. április 23-án Ecsmiadzinban szentként kanonizálták az örmény népi mártírját

Vartan Mamikonjan sírja

javát szolgálja, és ez a gondolat tovább él – Jézus Krisztus példájára – majd a kereszténységben Szent István első vértanútól kezdődően, és befolyásolja az üldözések értelmezését. A mártírt ugyanakkor nem csupán önfeláldozó halála, hanem emlékezetének fenntartása teszi mártírrá; nemcsak a vértanúhoz kapcsolódó „történeti tényeknek”, a múlt faktualitásának, hanem az emlékezetnek is nagy szerep jut.⁵ Mártír az, aki valamilyen hitvallás vagy eszme elkötelezettjeként, hitéért, nézeteiért, hazájáért üldöztetése közben életét áldozza. Később a reformáció korában feltették azt az erkölcsi kérdést, hogy lehet-e egyáltalán mártír egy katona, aki fegyverrel a kezében harcol, lő, és visszalőne rá? A saját korszakukban a hazáért, a vallásért életüket áldozó katonákat – például Hunyadi Jánost, Zrínyi Miklóst – vértanúknak, mártírnak tartották.⁶ A 17. századra azután már a mártíromság protestáns dicsőfénye ragyogja körül azokat a török ellen életüket vesztett hősokeket is, akik prédikációk példamutató alakjaiként jelennek meg és emlékezetük összekötődött a független Magyarország gondolatával.⁷ A világ első keresztény népének, az örményeknek a vallásos identitásához a vértanúság egyházának a gondolata igen szorosan – mondhatjuk a kezdetektől – kapcsolódik. Ennek legkiválóbb példája Vartan Mamikonjannak az emlékezete,

aki 451-ben kis örmény sereggel vonult a harci elefántokat is felvonultató Szaszszanida Birodalom ellen: vértanúsága az örmény egyház önállóságának lett a záloga: bár Vartan Mamikonjan meghalt a harcban, az örmények meg tudták tartani keresztény hitüket.⁸

Az alábbi sarakán (örmény egyházi himnusz) ezt a mártíromságot örökíti meg: *Hősök vezére, új mártíromság koszorúját hordó, Vértelve lelked fényes fegyverével minden halállal szemben, Ó Vardan dalia, ki megszalasztottad az ellent, S rózsza-véreddel fontál koszorút templomod fölé*⁹

Örmény népi mártíromság

A most felállított óbudai örmény keresztteskő felirata az örmények ellen az Oszmán Birodalomban elkövetett népi mártíromságra való emlékezésre szólít fel, amelynek kezdete 1915. április 24-hez kötődik: ezen az éjjelen az Oszmán Birodalom összegyűjtött és bebörtönzött több száz örmény értelmiségit, politikust, vezető személyt, majd hamarosan deportálták, illetve kivégezték őket. Ekkor vált világossá, hogy az Oszmán Birodalomban élő keresztény örmény értelmiségiek ellen parancsot adtak ki, gyilkolási parancsot, amely a népcsoport vezetői után minden örményre érvényes volt. Egy olyan védtelen keresztény népcsoporttal szemben történt mindez, amely mögött nem állt szuverén államalakulat. Az események alól nem volt kivétel: férfi vagy nő, gyermek vagy idős, pap vagy világi, katona vagy civil, gazdag vagy szegény, minden örménynek kivétel nélkül a deportálás és a megsemmisítés volt kijelölve. 1920-ra gyakorlatilag teljesen megsemmisült az Oszmán Birodalomban élő – több száz

éven keresztül a szultán addigi bizalmasainak számító – örménység, csak kisebb részük tudott elmenekülni, Az örmény népirtás, bár történeti forrásokkal teljes mértékben igazolt tény, Törökország mégis igyekszik máig tagadni – hogy el tudja kerülni a nemzetközi büntetőjogi tényállás egyik elemét: az elégtételt és a kárpótlást.¹⁰ Az örmény apostoli egyház két katolikosz-pátriárkája, *I. Aram* és *II. Karekin* 2015-ben Ecsmizdinban avatta szentté az 1915-ös népirtásban meghalt örményeket, a népirtás áldozatait tehát a mártíromság szent eszményével a keresztény kánon részévé váltak.¹¹

Magyarország két szállal is kapcsolódik az örmény népirtáshoz. Egyrészt az Osztrák-Magyar Monarchia a Központi Hatalmak oldalán vett részt az I. Világháborúban. Az Oszmán Birodalomba akkreditált diplomatakon keresztül az Osztrák-Magyar Monarchia vezetése nagyon jól informált volt az örmények helyzetéről, a birodalom örményellenes politikájáról és az örmény népesség megsemmisítésének a tervéről. A követjelentések és beszámolók napra pontosan, sok esetben hosszú oldalakon keresztül írják le az örmény nép kitelepítésének, megsemmisítésének a lépéseit. Az Osztrák-Magyar Monarchia – hasonlóan a Német Birodalomhoz – azonban nem tett semmilyen konkrét politikai lépést az örmények megsegítése érdekében, attól a félelemtől vezérelve, nehogy elveszítsék háborús szövetségüket, az Oszmán Birodalmat.¹² A másik kapcsolódási szál az új hazához kötődik a népirtás elől menekülők sok esetben új otthonra találtak Magyarországon és hamar integrálódtak. Talán a legbeszédesebb példa *Rsduni Hrant Szerkisz* esete, aki ekkor érkezett, és hamarosan a Magyar Nemzeti Múzeum hivatalos szőnyegszakértője lett.¹³

Szumgait

Az örmény népirtással az örmények mártíromsága a szülőföldjükért és a kereszténységért azonban nem ért véget. 6 és fél évtizeddel később, a Szovjetunió felbomlásának időszakában Szovjet-Azerbajdzsán területén is történtek az korábbiakhoz nagyon hasonló események.

A szumgaiti mézárások 1988. február utolsó napjaihoz kötődnek, amikor a Bakutól északra fekvő városban etnikai alapon az örmény lakosságot brutálisan bántalmazták és gyilkolták. A több napon át tartó eseményeket tétlenül nézte rendőrség és a katonaság is csak hosszabb idő múltán avatkozott be. A Szumgaitban történtek pedig a kanócát gyújtották meg a karabahi háborúnak, amely a Szovjetunió felbomlásához kapcsolódó talán legvéresebb, több évig tartó, politikailag máig lezáratlan fegyveres konfliktus lett.¹⁴ A karabahi háborúból Örményország bár katonailag győztesen került ki, és a Sztálin által Azerbajdzsánnak adott dél-kaukázusi régió, Arcah (Hegyi-Karabah) örmény vezetésű köztársasággá válhatott, ugyanakkor Örményország kénytelen volt feladni Nahicsevánt, azt a másik, örmények által is magas arányban lakott dél-kaukázusi területet, ami Örményország délnyugati határa és Irán közé ékelődik Azerbajdzsán enklávéjaként.¹⁵ Nahicsevánból az örménység kénytelen volt elmenekülni, kultúrájának és történelmének a nyomait pedig az új állam gyakorlatilag sóval hintette be: a középkorból fennmaradt dzsulfai örmény temetőt pár nap alatt eldózerolták, és felrobbantották a művészettörténeti ritkaságnak számító középkori örmény kőkereszteket.¹⁶

Amikor 1988-ban Jerevánban a szumgaiti mézárások hírére több százezer ember vonult az Operaház melletti térre tüntetni, a transzparenszen az örmény genocídi-

umra való utalások voltak láthatók.¹⁷ Az alig hárommillió Örményország ugyanis nem tudta: egy ilyen mézárással és egy ilyen háborúval csak ismét elkezdődik vagy netalán végérvényesen befejeződik mindaz, ami 1915. április 24-én már egyszer kezdetét vette?

Részlet egy 1988-as jereváni plakátról, amely az 1915-ös népirtás és az 1988-as szumgaiti pogrom kollektív emlékezetben való összekötődését mutatja. 1915-ben másfélmillió örményt vált áldozattá, most mennyien fognak meghalni? – fejezi ki a plakát bal oldalán lévő grafika, párhuzamot vonva az örmény népirtás és a szumgaiti pogromok közé, felhívva a figyelmet az elkövetők megbüntetésére (plakát jobb oldala). (Forrás: Harutyun Marutyun: Iconography of Armenian Identity. Vol. 1. Yerevan, 2009.)

Az emlékezet összefonódása

Történészként nem szeretnék történetileg nem összekapcsolódó dolgok között párhuzamot vonni,¹⁸ ugyanakkor mégis fontos hangsúlyozni, hogy az említett eseményeket összeköti a mártíromság motívuma. Örmény származású katonai vezetők mártírként haltak meg 1849-ben a szabadságért, büszkén vállalták örménységüket és büszkén tekintünk rájuk mi magyarok. Az örmény népirtás áldozatait az örmény apostoli egyház mártír szentekként kanonizálta és bár a karabahi háború mint posztszovjet territoriális és etnopolitikai konfliktus maradt fent a köztudatban, a mártíromság eszménye, a hazáért való áldozatos halál az örmények

kollektív emlékezetében az örmény népirtást és a karabahi konfliktust mentálisan kapcsolja össze. A meghalt karabahi katonákra az „áldozatok és mártírok” (զոհեր և նահատակներ = zoher ev nahatakner) örmény szavakat használják a mindennapi, liturgikus és katonai szóhasználatban.

Ezeknek a kérdéseknek sajátos és szomorú aktualitást ad ma az Arcahhal, Hegyi-Karabah és Örményországgal szembeni háborús agresszió. 2020. szeptember 27. óta Azerbajdzsán Törökország aktív támogatásával lövi és gyilkolja az örményeket, a világ legelső keresztény nemzetét. Sztálin öröksége támadt föl: Hegyi Karabah nem “Azerbajdzsán Trianonja” ahogy azt sokan tévesen állítják;[19] a terület Sztálin döntésének következtében lett Szovjet-Azerbajdzsán része, majd az 1994-ben lezáruló véres háború nem békével, hanem csak fegyverszünettel ért véget, s a helyzet nemzetközi jogilag ezért máig rendezetlen.

Míg az örmény katonák hatalmas túlerővel szemben védik hazájukat, nem félve a mártíromságtól sem – addig a világ cinikusan hallgat, úgy, ahogyan az Osztrák Magyar Monarchia is hallgatott 1915-ben.

Kereszteskő és mártíromság

Sajátos emlékezeti hely az örmény kereszteskő. Az örmények krisztianizációjáról beszámoló Agathangelosz krónikája az 5. században leírta, hogy a kereszténység felvételének időszakában *Szent Hripszime* és társnői vértanúhalálának a helyén a keresztény örmények fakereszteket állítottak, ennek nyomán vált szokássá a már nem fából, hanem kőből faragott örmény kereszteskövek, a khacskarok állítása Örményországban, s mindenhol, ahol örmények élnek. A khacskarok, a kereszteskövek összességükben és egyediségükben is a keresztény örmény kultúra különös

Kereszteskő Óbudán, 2020. október 5. (Hari Balaban felvétele)

ornamentikájú, összetéveszthetetlen és hasonlíthatatlan emlékművei, alkotásai.²⁰

A kereszténységben a kereszt a megváltás jele. Jézus Krisztus halálának a helye, tragikus és szomorú jelkép, amely a tanítványok feltámadott Jézussal való találkozásában, örömeiben és világra szóló küldetésben a feltámadás, az élet és a remény jelképévé lesz az egyház hitében. Úgy, ahogyan Jézus feltámadásának

örömhírét Örményországba a hagyomány szerint Jézus tanítványai: *Tádé és Bertalan* is elvitték.

A magyar kultúrkörben is ismert élet fája az örmény kereszties köveken kereszt formájában található meg: a kereszt nem elszáradó, gyökerétől elvágtott, holt fa, hanem rügyező ág, amiből virág: élet, igazi és örök élet születik. Az örmény kereszties kövek közvetítők és emlékezeti helyek: sajátos szimbolikájukon keresztül megjelenítik és közvetítik a keresztény hitet, s egyben a patriotizmus, a szülőföldre való ragaszkodás jelképei is. A hazáért Aradon mártírhaltalt halt örmény származású vértanú emlékezete tehát szimbolikusan a khacskarban, a rügyező keresztet, az élet fáját ábrázoló örmény kereszties köben kapcsolódik össze az 1915-ös, örmények elleni népirtás áldozatainak emlékezetével és a ma hazájukért harcoló örmény katonák hősi vértanú-halálával. Annak ellenére, hogy keresztieskövek százaikat dózerolták le Nahicsevánban, a világon szétszóródott örmény diaszpóra örmény keresztiesköveket állít fel sok helyen, itt Óbudán is, utalva arra, hogy a nemzeti tragédiák utáni szétszórás és a nehéz sors ellenére is hűek maradnak identitásukhoz.

Lábjegyzetek

*A beszéd elhangzott 2020. október 5-én Budapesten, az Óbudán felállított keresztieskö előtt. Köszönettel tartozom Dr. Garaguly Istvánnak a szöveg elkészülte során nyújtott segítségéért. A szövegben az örmény nevek nem tudományos, hanem a magyar kiejtés szerinti átírást követik.

¹ Bővebben: Bona Gábor: *Az 1848/49-es szabadságharc örmény hősei*. Budapest, 1995.

² A kollektív emlékezeten Maurice Halbwachs alapján a generációkon átívelő társadalmi hosszútávú emlékezetet értjük. V.ö.: Halbwachs, Maurice: *Az emlékezet társadalmi keretei*. Budapest, 2018.

³ V.ö.: Fröhlich Ida: Világi hatalom és vallási közösségek a Makkabeus-felkelés után. In: *Világi közösség, vallási közösség*. Szerk. Benyik György. Szeged, 2004. 95-106.

⁴ Monika Pesthy-Simon: *Isaac, Iphigeneia, Ignatius: Martyrdom and Human Sacrifice*. Budapest–New York, 2017. 73, 76.

⁵ Paul Middleton kutatási tézise. V.ö.: Middleton, Paul: *Martyrdom: A Guide for the Perplexed*. London, 2011.

⁶ Öze Sándor: *A mártíromság és a katonai hivatástudat a 16. századi Magyarországon*. Studia Litteraria, 2012, (51. évf., 3-4. szám). (=Protestáns mártírológia a kora újkorban) 109.

⁷ Öze Sándor i.m. 109.

⁸ A történet Eghise krónikájában maradt fenn. V.ö.: *Elishe: History of Vardan and the Armenian War*. Fordította és magyarázta Robert W. Thomson. Cambridge, Mass. 1982.

⁹ Szent Vardanról és fegyvertársairól. In: Schütz Ödön: *Hajk és Bél harca. A régi örmény irodalom kincsestára I*. Budapest, 1995. 81.

¹⁰ Az örmény népiítés történetéről számos magyar nyelvű publikáció közül a legújabb: *Az emlékezet száz éve. Így látja az utókor az örmény népiítést*. Szerk. Botos Máté – Kovács Bálint. Budapest, 2019. (=Studia Armenologica Hungarica 1.)

¹¹ A számos sajtóbeszámoló közül egy példa: *Martyrs of the Armenian Genocide were canonized*. <https://ostarmenia.com/en/canonized/> (Letöltés ideje: 2020.október 10.)

¹² Ohandjanian, Artem: *Armenien 1915. Österreichisch-Ungarische Botschaftsberichte beweisen das Genozid*. Wien, 2007.

¹³ Kránitz Péter Pál: Az új otthon. Örmény menekültek az örmény népiítés után. In: *Távol az Araráttól. Örmény kultúra a Kárpát-medencében*. Szerk. Kovács Bálint – Pál Emese. Budapest, 2013. 104-108., itt: 106.

¹⁴ Bugaj, Nyikolaj: A társadalom „kikristályosodának” problémái. (Az állami kizsorító politika és a területi átalakítás a Szovjetunió széthullásának körülményei között). In: *Az új nemzetállamok és az etnikai tisztogatások Kelet-Európában 1989 után*. Szerk. Juhász József – Krausz Tamás. Budapest, 2009. 57-76, itt 59.

¹⁵ Emlékezetpolitikai összeütközés látható Nahicseván esetében is, erről bővebben: Czézár Nikolett: *A nemzetek feletti történetírás korlátai Nahicseván örmény és azerbajdzsán megközelítése. Világtörténet 2014/3.*, 519-528.

¹⁶ A dzsulfai örmény temetőről és keresztieskövekről: Baltrušaitis, Jurgis – Kouymjian, Dickran: *Julfa on the Arax and Its Funerary Monuments. Armenian Studies/Études arméniennes*. In *Memoiriam Haig Berberian*. Szerk. Dickran Kouymjian. Lisbon, 1986. 9-53.

¹⁷ Átfogó monográfia az örmény genocídium emlékezetének és a Karabah mozgalomnak a kollektív emlékezetben való összekapcsolódásáról: Marutyan, Harutyun: *Iconography of Armenian Identity: The Memory of Genocide and the Karabagh Movement (Volume 1)*. Yerevan, 2009

¹⁸ E téren Reinhart Koselleck történelemfelfogására szeretnék reflektálni, a Ciceróhoz kötődő „A történelem az élet tanítómestere” kifejezés szemantikája a modern korra átalakult, a történettudomány nem válhat a múlt eseményei alapján profétikus jövőmondások tárházává, még akkor sem, ha hasonló minták ismétlődését véljük felfedezni a múltban és a jelenben. V.ö.: Koselleck, Reinhart: *Historia magistra vitae*. A toposz felbomlása a mozgásba lendült történelem újkori horizontján. Elmúlt jövő. A történelmi idők szemantikája. Szerk. Reinhart Koselleck. Budapest, 2003. 41-74.

¹⁹ A történelmietlen összehasonlításokra az alábbi két példa: Ágoston Zoltán: Azerbajdzsán tudja, mi az a Trianon. Népszabadság, 2012. november 29. http://nol.hu/kulfold/azerbajdzsán_tudja_mi_az_a_trianon-1349697 (Letöltés ideje: 2020.október 10.) „Az első titkár beszédében előkerült Trianon is, utalva arra, hogy Hegyi-Karabah és a környező területek Örményország általi megszállása Azerbajdzsán számára hasonló az I. világháború utáni magyar traumához.” Egyértelmű a Trianonnal és Erdély tragédiájával való párhuzam egy azerbajdzsáni propagandafilm budapesti bemutatója kapcsán: „Hosszú idő óta Azerbajdzsán egyedül élte meg ezt a tragédiát, a világ nem akarta meghallani a hangunkat.” – tette hozzá. A nagykövet szerint jó választás a film magyarországi bemutatása, mert mi jobban megértjük ezt a tragédiát Európában.” lsd bővebben: Susánszki Mátyás-Pál: Hegyi-Karabah kibeszéltetlen tragédiája – Magyar dokumentumfilmek törték meg a hallgatást. Pesti Srácok, 2015. december 15. <https://pestisracok.hu/tuzszunet-magyar-dokumentumfilm/> (Letöltés ideje: 2020. október 10.) Karabah-hegyvidék: fellángoltak a harcok az Azerbajdzsántól elszakított régió határán.

²⁰ Kovács Bálint: Az örmény keresztieskövek – az emlékezet kövei. Séd vészprémi kritikai lap. 2015. nyár. 2. szám., 28-29.

Felhívás és meghívó magyar-örmény testvéreinkhez!

A Magyarországon élő magyar-örménység — távol minden szeparatiztikus törekvéstől — azon cél által vezéreltetve, hogy szomorú sorsban levő szegény hazánknak szolgálatot tehessen, elhatározta, hogy az örmény származású magyarokat egyesületbe tömöríti.

Ez egyesület azt akarja elérni, hogy a Kelet legtehetősebb, s évezredek kulturájú népfaja, a Keleti kereskedelem legszámozottabb tényezője, az örmény, magyarországi testvérei útján, Magyarországot a keleti kereskedelem egyik gócpontjává tegye. Az Angliában, Franciaországban, Svájcban, Amerikában stb. élő örménység sajtóorgánumai — ez egyesület révén — rokonszenves és bizalomgerjesztő módon lehetnek és lesznek az igazságos magyar ügy szószólói.

Megmozdulásunknak további célja: örmény multunk és hagyományaink iránti szeretetünknek kegyeletes ápolása mellett, a hazai örmények között az összetartozandóság érzetének fölélesztése, fönttartása s a hajdan dicső s most is bámulatos életerejü örmény nemzetnek, Ázsiában a kereszténység és műveltség apostolának, megismertetése.

Az örmény magyarok hazafisága fölment bennünket a védekezés alól, mintha egyesülésünkben nemzetiségi törekvések jelenének. Az örmény, e jellegének kidomborítása mellett is, mindig meg fog maradni a magyar haza leghálásabb fiának, mért továbbra is ki akarja érdemelni azt, hogy „magyarabb lehessen a magyarnál”!

Meghívjuk tehát magyar-örmény testvérünket s családját minden egyes tagját az **április hó 18-án d. e. 1/211 órakor a Tisztviselő kaszinóhoz (VIII. Eszterházy-u. 4. sz. I. em.)** helyiségében tartandó alakuló közgyűlésre.

Budapest, 1920. március hó 31-én.

Az Intéző Bizottság nevében:

dr. P. Ábrahám Dezső
a szegedi kormány v. miniszterelnöke,

Agobian Tarján Ártin
nagykereskedő,

dr. Ávedik Félix
kir. járási bír., curiai tanácsjegyző,

Czárán Péter
belügymin. műsz. tanácsos,

dr. Dániel Dezső
múv. tihár. ügyvéd,

dr. Harmath Jenő
kir. főügyész helyettes,

dr. Hovhannesian Eghia
ügyvéd,

Husseindjian Antranik
kereskedő,

Jakabffy Elemér
p. ú. tanácsos

Jakabffy Géza
gyógyász,

Jakabffy István
ny. főispán, nagybirtokos,

dr. Jakabffy Kálmán
minisiteri titkár,

Jakabffy Pál
kir. külső bíró, tszvéki elnök,

dr. Korbuly József
ügyvéd,

Markarian Mihrán
nagyiparos,

dr. Pátrubány Lukács
egyetemi m. tanár,

Rsduni H. Szerkisz
kereskedő,

dr. Sándor Géza
ügyvéd,

dr. Simay Gyula
kir. it. táblai tanácselnök,

ifj. dr. Szappanyos Gerő
ügyvéd,

dr. Szentpétery István
p. ú. tanácsos,

dr. Turcsa János
ny. laborokorvos,

Tutsek József
múv. felügyelő,

Tcharhonkian Vosdanik
kereskedő,

dr. Vákár P. Ártur
minisiteri bizos. titkár,

dr. Vikol János
gimn. igazgató,

dr. Zakariás János
brassói ügyvédi kamara v. elnöke

Fröhlich Ida, Pázmány Péter Katolikus Egyetem

A Biblia az örmény hagyományban 3.

Bél Dániel könyvében is szerepel, a Septuagintában a dánieli próféciákhoz kapcsolódó „*Bél és a sárkány*” c. elbeszélésben, amely az ószövetségi próféciákhoz hasonlóan az idegen bálványoszobrok tehetetlenségét reprezentálja. *Hajk* félelmetes ellenségének személynevét tehát egy mezopotámiai istennév és az ahhoz kapcsolódó bibliai hagyomány ihlette.

Az óriások agresszív természetét – ahogyan Horenaci elbeszélésében szerepelnek – nem indokolja a Gen 6:1-4-ben olvasható bibliai elbeszélés. Ennek eredetét egy másik, a bibliai szöveghez kapcsolódó, ám kánonivá nem vált hagyományban kell keresnünk, és ez az ún. etióp Henok-könyv (1Henok), a bibliai hagyományhoz kapcsolódó, elbeszéléseket, valamint apokaliptikus látomásokat és kinyilatkoztatásokat tartalmazó gyűjtemény. Legteljesebb szövege etióp változatban ismert; azon kívül fennmaradt a műnek egy rövidebb görög szövege is.²³ Örmény fordítása mindaddig nem ismert. Régóta feltételezték, hogy a görög és az etióp szöveg egy azóta elveszett héber vagy arámi mű fordításai lennének, amelyek zsidó hagyományt foglalnak össze. A gyűjtemény keletkezését korábban a Kr.e. 2.sz-ra tették. A nyelvet illető feltételezés igazolódott, amikor a XX. század közepén a qumráni 4.sz. barlangban megtalálták a Henok-mű arámi eredetijének töredékeit.²⁴ A qumráni kéziratos hagyomány a Kr.e. 3.sz. végére megy vissza, a gyűjtemény legkorábbi darabjai tehát régebbiek, mint azt korábban feltételezték.

Az óriások a 6-11. fejezetekben, a vízözön előtti emberiség történetében szerepelnek.²⁵ A vízözön előzményei azonban Gen 6:1-4-hez jelentős eltéréseket mutatnak. A Henok-gyűjtemény elbeszélése szerint az „ég fiai” (1Hen 6:2), akiket a

szöveg a továbbiakban „Virrasztók”-nak (*ʿyryn*) nevez, meglátják az emberek lányait, megkívánják őket, és elhatározzák, hogy leszállnak hozzájuk. Vezetőjük, *Semihaza* azonban bűnösnek tartja a tervet, amelyért nem kívánja egyedül viselni a felelősséget (1Hen 6:3); ezért a Virrasztók, tervük végrehajtása érdekében esküvel szövötteknek a Hermon-hegyen (1Hen 6:6).²⁶ A Virrasztók bemocskolódnak a földi nőekkel, akiket boszorkányságra, mágiára és „gyökérvágás”-ra tanítanak és „megismertették velük a füveket” (1Hen 7:1). A földi nőktől született gyermekek agresszív természetű óriások (*gibbarin*) lesznek, akik először „felfalták az emberfiak minden munkáját”, majd az embereket és egymást kezdik pusztítani (1Hen 7:4-6). Vétkeznek a földi élőlények – szárazföldiek, a vizekben és levegőben élők – ellen. Végül a föld bevadolja a bűnösöket mindazokért a tisztátalanságokért, amik rajta történtek” (1Hen 7:5-6). Az óriások teste elpusztul a bekövetkező vízözönben; atyáiktól örökölt szellemi részük azonban a világban marad, az emberekkel ellenséges, gonosz démonokként (1Hen 15).

A mindent felfaló és elpusztító óriások démoni tulajdonságokkal rendelkeznek (az elbeszélés alakjainak eredete is a mezopotámiai démon-hagyományba nyúlik vissza).²⁷ Ők a világban megjelenő fizikai rossz okai és reprezentánsai. Az

Meghívó az „örmény származású magyarok egyesületének” alakuló ülésére, 1920.

óriások történetét szövik tovább a csak Qumránból ismert töredékekben szereplő elbeszélések, amelyeket a szövegek első kiadója, *Tadeusz Milik* „az Óriások könyvé”-nek nevezett. Az óriásokról szóló henoki hagyomány igen nagy hatással volt a későbbi manicheus irodalomra. A Kr.u. 3. sz.-ban élt perzsa orvos, *Máni* által alapított vallásban az óriások könyve a hét kánonikus könyv egyike volt.²⁸

Ismeretes, hogy – számos más apokrif zsidó műtől eltérően – a Henok-gyűjteménynek nincs ismert örmény fordítása. Nem tudjuk, mi jutott el az örményekhez az óriásokkal kapcsolatos hagyományból, és milyen úton történt ez? Minden esetre ismerik (feltehetően a gyűjtemény görög fordításából), és továbbszövik: a démoni tulajdonságokkal rendelkező hatalmas elenség, *Bél* az óriások egyfajta visszatérése (vagy továbbélése) a vízözön után; végleges elpusztítása *Hajk*nak köszönhető.²⁹

Az „alapító hős”, *Hajk* története és az örmény királyság története a továbbiakban ószövetségi pillérekre épül. *Hajk* Babilónból való kivonulásának motívumát *Abrám/Ábrahám* Úr Kaszdim-ból (a káldeus Ur-

ból) való kivonulásával állíthatjuk párhuzamba (Gen 11:31-32). *Hajk* tartózkodása az északi síkságon, (amelyet később unokájának, *Kadmosz*nak ad) hasonló *Abrám/Ábrahám* tartózkodásának hagyományához az észak-mezopotámiai Harrán térségében, ahol az „ígéret földjé”-re vezető útja során rokonainál időzik. A rokonok ezen a földön maradnak (Gen 11:31-12:1). A későbbiekbe *Ábrahám* fia, *Izsák* és unokája, *Jákob* is innen házasodik (Gen 24, 28-29). *Horenaci* a *Hajk* kivonulásáról szóló részbe is beleszövi az óriás *Bél* alakját.

Az önálló örmény királyság történetének ábrázolásában ismét számos bibliai példát követ. Az ószövetségi történetírás Salamon-képéhez hasonlóan emeli ki *II. Tigranész* (95-55) alakját. A dicsőséges történet után a bukás leírásában, Örményország siratásában az esetleges reményre alapul szolgáló példák a dávidi dinasztiából származó Zerubbábel működése a júdai állam bukását és *Cidqija* király fogságba vitelét (Kr.e. 586) követően, valamint *Mattatja*, a Makkabeus-szabadságharc elindítójának fellépése *Antiokhosz Epiphanész* (Kr.e. 175-164) üldözésével szemben (§ 68).

Lábjegyzetek

²³ R.H. Charles, *The Ethiopic Version of the Book of Enoch*. Anecdota Oxoniensia Oxford 1906. Angol fordítását ld. Charlesworth, i.m., 1:5-89J. A görög szöveg, német fordítással: Johannes Flemming, Ludwig Radermacher, *Das Buch Henoch*, Leipzig 1901. Az etióp szöveg alapján készült, jegyzetelt Magyar fordítása: Henok első könyve, fordította Dobos Károly, 188, in: Fröhlich Ida, Dobos Károly Dániel (szerk.), *Henok könyvei. Ószövetségi apokrifek 1*, Piliscsaba: PPKE BTK 2009.

²⁴ Kiadásuk: J. T. Milik, *The Books of Enoch: Aramaic Fragments of Qumrán Cave 4*, London: Oxford University Press; Clarendon Press, 1976. A töredékek magyar fordítását ld. Fröhlich I., i.m., 234-255.

²⁵ A könyvnek ez a része fennmaradt a qumráni arámi nyelvű töredékekben is, ld. Milik, i.m.

²⁶ A motívum az arámi *h̄rm* „esküt tenni”, és a Hermon helynév hasonlóságon alapul.

²⁷ A Henok-hagyomány démonológiája számos hasonlóságot mutat az Utukku lemnütu „A gonosz utukku-démonok” címet viselő mezopotámiai démon-katalógus leírásaival. A gyűjtemény szövegét ld. M.J. Geller, *Evil demons: canonical Utukku Lemnütu incantations*. Introduction, cuneiform text, and transliteration with a translation and glossary. State Archives of Assyria Cuneiform Texts 5, Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2007.

²⁸ Az óriások könyvéről, melynek szövege középperzsa, szogd, pártus, ujjur és kopt változatokban olvasható, ld. W.B. Henning, *The Book of Giants*, Bulletin of the School of Oriental and African Studies 11 (1943-6) 52-74. A könyvben szereplő óriások nevei – 'Ohya, 'Ahya és változataik – azonosak a Henok-könyv óriásainak neveivel ('Ohya, Hahya, Mahawai).

²⁹ Horenaci a történet előtt hivatkozik arra, hogy görög forrásokat ismer, és konkrétan valóban csak görög szerzőket említ. Lehetséges, hogy I.Henok is görög fordításból ismerte, és ezért görögnek tartotta.

“Tűzben és rongyokban, árván és boldogan”

Pongráz Gergely (Szamosújvár, 1932. február 18. – Kiskunmajsa, 2005. május 18.) mezőgazda, a budapesti Corvin köz főparancsnoka, múzeum- és kápolnaalapító. Ősi magyar-örmény család leszármazottja, dédnagyapját, *Novák Tivadart* 1849-ben *Haynauék* lötték agyon. Apját, *Simont* (†1956) az I. világháborúban vitézzé avatták, jogi diplomája ellenére terménykereskedő, bútorgyáros, városi pénztáros. 1940-től a felszabadult Szamosújvár polgármestere, részt vett a II. világháborúban, utóbb a budapesti örmény katolikus egyházközség elnöke, anyja templomi orgonista.

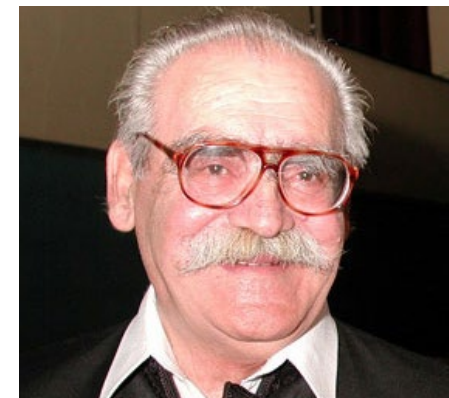
„Őseim a XIV. században kerültek Erdélybe. Örményországból menekültek, ahol a törökök évszázadokon keresztül megszárolták őket. Alapítói voltak Szamosújvár városának, mely egy völgykatlanban terül el a Szamos partján... Büszke vagyok örmény származásomra, melyet csak a vallásban tartottunk meg. Vérünk és vallásunk az évszázadok folyamán megmaradt örménynek. Szívünk azonban magyarrá vált... Édesapám az első világháborút, mint tartalékos hadnagy harcolta végig... Az első világháborúban végzett tevékenységének elismeréséül 19 éremmel tüntették ki. A háború befejezése után Kolozsvárott állam- és jogtudományi doktorátust szerzett. Diplomáját azonban Erdély román megszállása miatt sohasem használta... Édesapám az erdélyi magyar párton kívül soha semmilyen pártnak nem volt tagja, és ebben a szellemben nevelte fel kilenc gyermekét, akik közül én vagyok a hatodik.”

A Pongráz család örmény eredete szá munkra különösen fontossá és talán még értékeesebbé teszi azt az életutat, amely az 1956-os forradalom egyik emblematis helyszínének parancsnoka, valamint testvérei bejártak. Ma, kicsit kiragadva ezt az emblematis helyszínt és családot '56 történéseiből, az ízig-vérig magyarrá, magyar hőssé vált magyar-örmény Pongráz testvérekre emlékezünk.

„Nem gondoltam, hogy életemben még eszembe jut, mégis hallom bort susogva a szomszéd nagyfiút, azt susogja: Corvin-köziek, s félrenéz, a lakók közül melyik hallja meg.

A Corvin közben összegyűltek rég a nagyfiúk, fegyvert fogtak egy-kétszázán, nem volt más kiút, ők voltak a Corvin-köziek, s félrenézett, hogy ki hallja meg.

Fegyvert fogtak, régen egyszer mind a nagyfiúk, s összegyűltek Corvin közben, nem volt más kiút, árvák voltak, úgy, mint te meg én, senkik voltak, úgy, mint te meg én.” (Bereményi Géza: Corvin köziek)

A Corvin köz az 1956-os forradalom és szabadságharc emblematikus helyszíne, a sztálinista diktatúra és a szovjet megszállás ellen folytatott fegyveres felkelés egyik fővárosi központja. A többszörös túlerőben lévő szovjet csapatokkal vívott harcok során sok felkelő „pesti srác” áldozta itt életét a magyar szabadsáért.

Pongrátz Gergely a forradalom kitörésének hírére Bácsalmásról október 24-én visszatért Budapestre, Ernő, Kálmán, Kristóf és Ödön fivérével együtt. Október 25-én csatlakozott a Corvin köz felkelőkhöz, akik Bajusz fedőnéven ismerték. Ott a szovjet megszállóknak és a csatlós 'kormánycsapatoknak' ellenálló egyik csoport parancsnoka lett, majd november 1-től a Corvin köz főparancsnoka.

Október 27-én Kuzmenov szovjet ezredes fegyverletételt kívánó levelére 9 pontos "ajánlattal" válaszoltak a Corvin köziek. Ebben az alábbiak szerepeltek: a szovjet csapatok kivonulása december 31-ig, az ÁVH lefegyverzése, Veres Péter kormányalakítása, szabad választások, honvéd karhatalom, a sztálinista vezetők felelősségre vonása, közkegyelem a felkelőknek, egyenrangú magyar-szovjet kapcsolatok, a követelések rádióbeli közlése.

A Corvin köz történetének sokat vitatott és kényes pontja a forradalmárok viszonya a szemben álló Kilián-laktanyával. Az erődítmény és a Pongrátzék közti feszültség arra vezethető vissza, hogy a katonai vezetés utasítására az épületből többször rálöttek a corvinistákra. Egyes források ugyanakkor arról tudósítanak, hogy a Kilián egyik szárnya és a felkelők együttműködtek. Az bizonyos, hogy Maléter Pál ezredes 25-én helyezték a laktanyába, azzal az utasítással, hogy tegyen rendet. Ő elismerte később, hogy a kormány téves tájékoztatása nyomán tüzet nyitottak a felkelőkre, és kiszorították onnan őket. Október 28-án a hivatalos fegyverszünet időpontjától kezdve csökkent az ellentét, sőt sebesült corvinistákat ápoltak a laktanyában.

“Október 29-én volt egy fontos tárgyalás a Corvin közben, a parancsnokságunkon, a Kramolin lakás ebédlőjében, ahol tulajdonképpen eldőlt a forradalom sorsa. Váradi Gyula vezérőrnagy, a páncélos fegyvernem parancsnoka vezette a küldöttséget. A tárgyalásra mi következőképpen álltunk fel: Pongrátz Ödön, Pongrátz Ernő, Antalóczy Sándor, a Corvin köz orvosa, Erdős István, Szabó László, Lehoczky Judit orvos, Szakállas György,

Pongrátz Kristóf, Pongrátz Gergely és Pongrátz András. Maléter mindjárt azzal kezdte, hogy győzött a forradalom, tegyük le a fegyvert, majd a kormány gondoskodik a rendfenntartásról és megvalósítja a követeléseinket. Én erre azt mondtam, hogy addig, amíg egy orosz katona van magyar földön, addig a fegyvert nem vesszük ki a kezünkből. Nem hiszünk az ígéreteketben, mert mindig becsaptak minket. Maléter hozzá tette, hogy gyerekek kezében is látott fegyvert. Ők nem kaptak katonai kiképzést, ez veszélyes, fegyverezzük le őket. Azt mondtam, hogy a corvinisták több mint nyolcvan százaléka húsz éven aluli.” (Pongrátz Gergely)

A spontán szerveződő fegyveres felkelők az októberi szovjet támadás visszaverésében, Gerő Ernő hatalomból történő eltávolításában és a többpártrendszer létrejöttében egyaránt döntő szerepet játszottak. Nélkülük a forradalom számos követelése nem válhatott volna valóra. A Corvin moziban és a környező utcák épületeiben berendezkedő, önállóan működő józsefvárosi felkelő csoportok tagjait egyaránt corvinistáknak nevezzük, a vezető szerepet azonban egyértelműen a legnagyobb létszámú Corvin köziek töltötték be.

“Testvérek összesen hatan harcoltunk, de nem voltunk mindig együtt, mert egy fiúnak mindig édesanyánkra és kishúgunkra kellett vigyázni. Én voltam a legidősebb, két évig már voltam katona a háborúban, 1945. október 21-én szereltem le. Ernő a Hunyadi-páncélosoknál szolgált Tordánál, a nagy harcokban. Velünk volt a Corvin közben Bandi, apánk így nevezte, eredeti neve egyébként Kristóf. Bandi hentes- és mézsárosként az élelem és a fegyver beszerzéséért volt felelős. Gergely lett a corvinisták főparancsnoka, és aztán csatlakozott hozzánk Andris is. Bálint testvérünk volt az, aki legtöbbit

vigázott édesanyánkra, de többször részt vett a harcokban.” (Pongrátz Ödön)

Október utolsó hetében a corvinista felkelők – néhány egykori katonatisztet leszámítva – harci tapasztalat nélkül állították meg a magyar politikai vezetés kérésére a fővárosba vonuló szovjet csapatokat, amelyek a hónap végéig mintegy 120 katonát és 20-25 páncélost vesztek. A corvinisták ellenállását nem csak a szovjetek kísérelték meg felszámolni.

A Magyar Honvédség több sikertelen akciót is indított a Corvin köziek ellen. A magyar politikai vezetés már október 24-én rögtönítélő bíraskodást vezetett be a fegyveres csoportok felszámolására, de a felkelők nem hátráltak meg. A kudarckokat és hosszú tárgyalásokat követően a kormány október 28-án tüzszünetet hirdetett, végül pedig elismerte a sikeresen ellenálló fegyveres csoportokat. Az Üllői út másik oldalán lévő Kilián laktanyában megalakult a Forradalmi Karhatalmi Bizottság és a Nemzetőrség, amely a hivatásos fegyveres erőket és a civileket tömörítette.

Pongrátz Gergely október 30-án részt vett a Köztársaság téri Pártház ostromában.

“*Én törtem fel a benzinkút lakatját a Corvin mozi háta mögött, a Kisfaludy utcában. Tudtam, hogy a benzin lesz az oroszok ellen a legfélelmetesebb fegyverünk. Amikor letörtem a lakatot benzinkútnál, akkor egy ötven év körüli férfi megszólalt: Fiatalember, kétszer is meggondolnám, mielőtt azt a lakatot letörném! Azt választam: Uram! Tízszer gondoltam arra: csak egyszer engedje meg a Jóisten, hogy fegyver legyen a kezembe.*”

(Pongráz Ödön)

“*A Molotov-koktél minden mennyiségben rendelkezésünkre állt. A környékbeli asszonyok a paradicsomot, az ételecet, a pálinkát kiöntötték az üvegekből, belül ki-mosták és százával kaptuk a literes üvegeket, hogy készíthessük a Molotov-koktél.*”

(Pongráz Ödön)

Molotov-koktél

Az utcai harcok egyik legnépszerűbb fegyvere a mai napig a Molotov-koktél. Az 1956-os forradalomban elsősorban a harckocsik ellen használták, de egyszerű elkészíthetősége és még egyszerűbb felhasználhatósága miatt bárhol könnyedén be lehetett vetni. Általában úgy készült, hogy egy palackot megtöltöttek benzinnel, és egy ronggyal lefojtották az üveg száját. Felhasználás előtt már csak a rongy kilógó részét kellett meggyújtani, és eldobni az üveget. A forradalmárok szerint négy-öt palack elegendő volt egy T-34-es harckocsi feltartóztatásához. Magát a fegyvert az 1939 és 1940 között zajló szovjet- finn háborúban „fejlesztették” ki. Nevét a szovjet külügyminiszterről kapta, aki német kollégájával, Ribbentroppal együtt írta alá azt a titkos szerződést, amely például Finnországot az orosz befolyási övezetbe sorolta.

“*A pesti srácok hamar megtanulták a művészetét annak, hogyan kell egy T-34-es tankot három vagy öt üveg benzinnel megsemmisíteni.*” (Pongráz Ödön)

“*Isten szeme mivel éppen rajtuk megakadt, visszalóttek s meggyújtották mind a tankokat. Ruszki árvák égtek fáklaként, rongyok ők is: megtudták a tény.*” (Berevényi Géza: Corvin köziek)

A november 4-i szovjet orvtámadás után (mellyel bevették a Kilián laktanyát) társaival visszaverték a Vörös Hadsereg minden páncélos és gyalogsági támadását. A nehéztüzérségi csapás előtt november 9. hajnalán az iratok elégetése után társai többségével elhagyta a Corvin közt, majd november 10-14-ig a Rákóczi téren még ellenálltak, végül november 15-én csoportja szétszéledt.

“*November 9-én késő délutánig voltunk ott. Közben két civilruhás oroszot fogtunk el, műszerek voltak náluk. Elmondták, hogy ők bemérő tisztek, a Corvin köz be van mérve és hajnalban Kispest és Pest-szentlőrinc határából elkezdik nehéztüzérséggel löni a Corvin közt, itt kő kövön nem marad. Ezután összehívtam a pa-*

rancsnokokat és úgy döntöttünk, hogy elhagyjuk a Corvint. Valóban romhalmazzá lótték.” (Pongráz Gergely)

November 28-án testvéreivel elhagyta Magyarországot, a mechtáristák nyaralójába kerültek Bécsbe, ahol november 30-án csatlakozott a Magyar Forradalmi Tanácshoz. Vissza akart térni Magyarországra, de bátyja ezt úgy akadályozta meg, hogy lakkal az ágyához láncolta öccsét. Az Egyesült államok lett a második otthona.

A 70-es években Madridban találkozott Kádár Dániel apáttal, akivel elküldte ot-tani gyűjtése eredményét a budapesti Or-lay utcai örmény templom javára.

Hazatelepülése után 1956-os múzeumot alapított, melyet később Kiskunmajsára tele-pítet. A múzeummal szemben az elhunyt hősök emlékére *Kapisztrán Szent János*ról elnevezett kápolnát építtetett, melyet

2002-ben áldottak meg. Az '56-os Ifjúsági Tábor építésének munkálatai közben hunyt el szívrohamban, 2005 május 18-án.

Bizonyára a Pongráz testvérek is féltek sokszor a harcok közben, vagy amikor bajtársaik harcba vezénylésekor tulaj-donképpen eletről, halálról döntöttek. De “nem az a hős, aki bátor, hanem aki fél és mégis megteszi azt, amire ott és akkor szük-ség van”. A Pongráz testvérek, 1956 erdélyi örmény gyökerű harcosai hősök voltak!

Tisztelet a Hősöknek!

Szerkesztette: Fabók Dávid

Források:

www.otvenhatarcai.hu

www.honvedelem.hu

Magyar Katolikus Lexikon

Nemzeti Örökség Intézete

Pongráz Gergely: Corvin köz – 1956,

A szerző kiadása 1982-2004

Ködon át ... (hibaigazítás)

Gyermekkoromnak, de azt hiszem, mindannyiunk gyermekkorának kötelező iskolai szavalata volt Petőfi örök szépségű verse, *A Tisza*. Annál bosszantóbb, hogy egy verssorát: „*Ködon át a mármárosi bércek*”, melyet egy Hollóssy Simonról írt kis tanulmányom címéül választottam, kétszer is elírták; A Mármarost a Máramarossal fölcserélve, agyoncsapták a verssor rímelését, lírai hajlását.

Előbb egy örménységével dicsekvő félromán nő tette ezt, aki kötetbe válogatva az írást, utóbb, fölháborodásomra azzal mentegette magát, hogy ő igazán utánanézett az atlaszban: a Mármarost helyesen Máramarosnak írják. Hogy mi a költői szabadság, azt már fél sem tudta fogni.

És mit ad Isten, most az Armenia folyóirat idei május-júniusi száma ugyanezt a merényletet követte el a költővel (és persze, velem szemben is), mikor újraközölve az írást, címben, nagybetűvel és idézőjelben megismételte az ominózus hibát. Elírás, félreírás, figyelmetlenség? Akárhogy is, menthetetlen. Akkor is fölróvom, ha kü-lönben kedvelem és közel állnak hozzám a folyóirat szerkesztői.

Magamat igazolva, további esetek elkerülésére ide írom a teljes verssort:

Legmesszebből rám merengve néztek

Ködon át a mármárosi bércek.

Murádin Jenő

Hegedüs Annamária

Trianonra emlékeztek a hegyvidékiek

A XII. Kerületi Önkormányzat igen tartalmas kirándulást szervezett a Sátoraljaúj hely – Karos – Karcsa útvonalon. A 25 fős csoportból a vezetőn kívül senki sem járt a Sátoraljaúj helyen lévő Magyar Kálváriánál, melyet 1938-ban építettek, s 2000-ben újjítottak fel szinte romjaiból. Amíg első úti célunkat elértük, addig *Domonkos László* újságíró, történész, a Trianoni Szemle és a Magyar Hírlap munkatársa tartott rendkívül lebilincselő előadást hazánk egyik tragédiájáról, a trianoni események közvetlen előzményeiről és következményeiről. Ebből idézünk e cikk elején:

Trianon tulajdonképpen a török hódoltsággal kezdődött, ugyanis Nagy-Magyarország területe a magyarok aránya Mátyás király korában még 85 %, ám 1910-ben már csak 54 % volt! A török idők után óriási betelepítések, illetve betelepülések zajlottak a lélekszámban erőteljesen megfogyatkozott országba. (Valószínűleg a Habsburgok már ekkor tudatosan irányították a betelepítéseket – *a szerző.*)

Szerbek, románok érkeztek hazánk területére. Az 1848-49-es esemény nemcsak forradalom és szabadságharc volt, hanem magyar-román és magyar-szerb háború is. 1849-ben szinte jutalmul kapták a szerbek a ma helytelenül Vajdaságnak nevezett területet a Habsburgoktól. Természetesen a trianoni tragédiának belső okai is voltak. A XIX. század első felében nagy csoport alakult ki, amely szembement az egyházzal, s az ország politikai vezetésével, illetve a kormányok elképzeléseivel, törekvéseivel. Több szervezet jött létre, a Galilei kör tagjai a Világ című újság köré csoportosultak. Nem Magyarország feldarabolása volt a céljuk, hanem a bomlasztás.

Az I. világháború (1914-18) következtében óriási nyomor volt az országban. Bár a háború „hivatalosan” 1918. november 11-én véget ért, november és december hónapban csehek, szerbek és románok támadtak hazánkra. S épp ekkor, november 2-án jelentette ki *Linder Béla*, hogy „Soha többé nem akarok katonát látni!” Decem-

Csoportkép a karosi Honfoglalás Kori Látogatóközpont előtt

Karcsai Árpád-kori kerektemplom

ber 24-én négyezer román katona szállta meg Kolozsvárt, január 1-jén pedig Pozsonyt foglalták el a csehek. 1919-ben már az ország fele megszállt terület volt, hiszen a románok hazánk keleti részét, sőt Budapestet is megszállták, s mindenütt gyilkoltak, romboltak, s több vagonnal szállították ki értékeinket. Az 1918. október 31-én a miniszterelnöki székbe került *Károlyi Mihály* pedig nem támogatta a védekezést. A háborúból visszatért katonákat leszerelték, a tisztoktól elvették a rangjelést. Ennek ellenére a harcokban megedződött katonákban élt a hazaszereget, a hon védelme iránti igény. *Kratochvil Károly* szervezte rendbe az erdélyi katonákat, s a később Székely Hadosztálynak nevezett alakulat parancsnoka lett. Felszerelésük, ruházatuk, ételmezésük igen gyenge volt a románokéhoz képest, mégis a végsőkig küzdöttek. Az 1919. március 21-én kikiáltott Tanácsköztársaság, illetve a Forradalmi Kormányzótanács a Vörös Hadsereg segítségét ígerte, ám abból csak

további nehézségek adódtak. A csehekkel szemben legerőteljesebben Balassagyarmaton szervezkedtek, harcoltak.

1919. április 18-án a Kecskemét környéki Borbás-tanyán hét pontból álló programot hirdettek a haza védelmében, s megalakítottak egy szabadsapatot, melyet tulajdonképpen a Rongyos Gárda elődjének tekinthetünk. E szervezetnek volt egy fűrészszolgálat, mely az ellenséges csapatok megmozdulásait, a lakosság elleni támadásait figyelte és akadályozta meg. A Rongyos Gárdának rendkívül fontos szerepe volt a nyugati területek megmentésében, a soproni és további nyolc népszavazás elérésében, ám az 1938-as és későbbi visszacsatolásokról.

Az 1920. június 4-i diktátum szinte kivérezte hazánkat. 1951. május 1-jéig kellett volna kártérítést fizetnünk. A magyarság élni akarásának, a kiváló vezetésnek azonban igen szép eredményei lettek: egy évtizeddel később a pengő lett a hatodik legerősebb pénz Európában, az életszínvonal terén megelőztük Németországot, a kultúra és az oktatás terén erőteljes fejlődést értünk el, a győri program keretében a hadsereget kívántuk fejleszteni. (S eközben gondoskodni kellett a rengeteg, az elcsatolt területről menekültről – *a szerző.*)

Tájház

A kiváló előadás közben a csoport vezetője nagyméretű térképet adott körbe, mely az elcsatolt területeken született híres személyek neveit tartalmazta. A téma iránt érdeklődőknek ajánljuk *Tormay Cécile Bujdosókönyv*, *John P. Dummer A Trianon-küldetés*, *Raffay Ernő Trianon* című művét.

Sátoraljaújhelyen csupán a **Magyar Kálvária** végigjárását terveztük. A díszes, terméskőből készült kapu után 14 stáció következik. A bástyaszerű, terméskőből emelt oszlopok 1-2-3 oldalán városneveket, címereket, idézeteket láthatunk. A Szár-hegy platóján emelkedik az országzászló és a Szent István-kápolna tetején a kőből készült Szent Koronával. A kápolnában a festmény a korona felajánlását ábrázolja. Ez év június 4-én miniszterelnökünk, dr. Orbán Viktor itt mondta el megemlékező beszédét, s felavatták az egyik oszlopra készített turulszobrot. A kálvária méltóságát sajnos erőteljesen rontja a nemrég elkészített felvonó.

A közelben elhelyezkedő Karos településen az 1930-as években a Kárpát-medence leggazdagabb honfoglalás kori temetőjét, vezérsírait tárták fel. Ez arra utal, hogy e kor első fejedelmi központja volt e területen. A Honfoglalás Kori Lá-

A kálvária bejárata

Sátoraljaújhely kálvária (kép Wikimedia)

togatóközpont nagy kör alakú épületében panoptikumot tekintettünk meg. A kiállítás bemutatja a honfoglalók (honvisszafoglalók) öltözetét, fegyvereit, harcmódorát, a jurta berendezését. A technikai berendezés rávilágított arra a területre, amelyről épp a tájékoztatást hallottuk. A látogatóközpont területén néhány épület és jurta is található. Különböző rendezvényeket is tartanak, s lehetőséget biztosítanak nyilazásra, lovaglásra.

Karcsán a kedves és rendkívül felkészült idegenvezető asszony többször is hangoztatta az Árpád-kori templom egyes elemeinek örmény eredetét. Az egykori hatkaréjos (ám kívül sík) rotundát, kerektemplomot a XIII. században hajóval egészítették ki. Közvetlenül a református templom szomszédságában tájház áll a szokásos tisztaszoba, konyha, szoba beosztással és berendezéssel.

A nagy távolság ellenére a tartalmas, új ismeretekben gazdag kirándulásról korábban sikerült hazaérnünk, mint az egy hónappal ezelőtti, komoly viharral zárult soltvadkert utazásunkról.

Balogh Réka

Lavash

A tradicionális örmény étel, a lavash egy óriási vékony lapos kenyér, amely ruganyos vagy ropogós állagú. Nevét az elkészítés módjáról kapta: miután a tésztát kinyújtják, alaposan szét kell teríteni, vékonyra nyújtani, azaz „lav kashats” (jól kinyújtva). Ez a leíró elnevezés rövidült később „lav kash”-ra, majd kapta végső nevét, „lavash”.

Hogy készül a lavash?

A lavash egyszerű alapanyagokból áll, liszt, víz, só, élesztő. Összegyúrák az alapanyagokat, kis labdákat formáznak belőle, úgy kelesztik. A háziasszonyok mindig megtartanak egy kis adagot a tésztából a következő napi lavash készítésre, hogy jobb állaga és íze legyen. A labdákat egy speciális ovális párnaféleségen kinyújtják, terítik, feszítik, amíg a kellő vékony vastagságát eléri, majd felragasztják a kemence (tonir) falára, hogy pár perc alatt megsüljön. Ha elég vékonyra kinyújtották, akár fél perc alatt is átsül. Emiatt egy tonir-ban készült lavash felülete tele van egyenetlen hólyagokkal és égésnyo-

mokkal, míg a gyári lavashok felülete sokkal egyenletesebb.

A tradíciók szerint lavasht csak nők süthettek és szabott rituálék szerint dolgoztak. Férfiaknak nem is volt szabad belépni a helyiségbe, mert azzal rossz szerencsét hoznak a családra. A lavasht csoportban készítették, egy ember nem tudta volna az összes munkafolyamatot egyszerre elvégezni. Minden nőnek megvolt a maga feladata. A legidősebb és tapasztaltabb nő gyúrta a tésztát, egy másik nyújtotta tésztát és a legnehezebb feladat volt felhelyezni őket a tonir falára. A tapasztalatlan fiatal lányok kiségitették a folyamatokat, hozták-vitték az alapanyagokat, adogatták

Argel faluban bárki megnézheti a lavash készítés folyamatát. Itt négy asszony kell a lavash-készítéshez. Ők keverik és gyúrnák a tésztát, nyújtják, sütik és hűtik a kész lavashokat. Egy ötödik asszony foglalkozik az eladással. (Ara Zada fotója)

a tészta-labdákat, kipakolta az elkészült lavashokat hűlni és száradni, és közben tanulták a lavash-készítés módját.

Lavasht akár minden nap sütöttek. Őszszel megsütötték akár az egész téli adagot, ilyenkor kitergették a ház tetején a kenyereket, hogy kiszáradjanak, majd a házban tornyokba pakolva tárolták. Evés előtt elég kicsit megspriccelni egy kevés vízzel, és ismét nyúlós ám ropogós lesz. Manapság a piacokon is így árulják a házi készítésű lavasht, nagy látványos tornyokban.

Asszonyok sütnek Yeghvard-ban. A legnehezebb és fárasztóbb feladat a tészta kinyújtása, mivel rengeteg pörgetést, erőfeszítést igényel. (John Lee fotója)

Lavash tornyok a jereváni GUM piacon (John Lee fotója)

Lavash, mint az örmény tradíciók szimbóluma

2014-ben az örmény lavash felkerült az UNESCO Szellemi Kulturális Örökség listájára, mint az örmény kultúra egyik alapvető formája. (2020 őszén összesen 549 tétel szerepel a listán világszerte.) Az Areni barlangban kiástak egy tonirt, ami a Kr.e. 6. századra datálható.

A lavash nem csak az örmény étkezés fontos alkotóeleme, rengeteg szokásban szerepel. Ha beteg volt egy háznál, az első lavasht még azon melegében a tonir faláról leszedve odaadták neki, mivel úgy hitték, gyógyító erővel bír. Esküvőkön, amikor az ifjú pár megérkezik a vőlegény családjának házához, a vőlegény anyja friss lavasht terít a vállukra, hogy jólétet és bő gyermekáldást hozzon az ifjú párra.

Száradnak a lavash-ok a tetőn. (John Lee fotója)

Khorovat lavash ágyon

Hogyan eszik a lavasht?

Legtöbbször a lavashból szendvicset készítenek. Ízletes sós sajtot csavarnak bele (esetleg húst is) és rengeteg zöldséget (leginkább koriandert, újhagymát). Ezt a finom és laktató ételt reggelire, ebédre és vacsorára is lehet enni.

A másik kiváló felhasználási mód, amikor a barbeque hús alá terítik. A szokás szerint a khorovat-ok akkor lesznek a legízletesebbek, ha néhány lavasht terítnek alájuk egy tepsire, hogy felfogják a lecsöpögő levét, majd a végén a húst bele is lehet tekerni a lavashba.

A lavasht édesen és ropogósan is el lehet készíteni, ami érdekes íz kombinációt hoz ki az amúgy is ízletes kenyérből. Az ilyen édes rácsákhoz még sütés előtt a nyers

Sütés előtt jól megrakják a tonirt fával és megvárják, amíg már csak parázs izzik bent, hogy egyenletes legyen a tonir falának hőmérséklete. (Ara Zada fotója)

tésztába mézet is raknak és olíva olajat, s végül a lavasht megszórják szezámmaggal, mákkal. A végén egy édeskes, ropogós keksz-féleséget kapnak.

Hol sütik a lavasht?

Kisásziában sok nép készít lapos kenyeret kemencében, falra tapasztva. Ami jellegzetes az örmény kemencében, a tonir-ban, hogy földbe van süllyesztve. A tonir, szent helynek számított a családban. Hogyha nem volt templom a környéken, a házasulandók a családi tonir mellett esküdtek. A ceremónia során az ifjú ara kivett egy marok hamut a családi tonirból, és beleszórta a férj családjának tonir-jába, hogy ezzel összekösse eddigi életét jövőbeli életével.

Régebben, amikor a kenyérsütésnek vége volt, és a tonir még forró volt, a családtagok leültek köré, belelógatták lábukat a szájába, hogy így melengessék magukat, és beszélgettek vagy az idősebbek történeteket meséltek a gyerekeknek.

Felhasznált források:

<https://armeniadiscovery.com/en/articles/lavash>
<http://armenia.travel/en/lavash>
<https://www.armgeo.am/en/armenian-lavash/>
<https://www.smithsonianmag.com/travel/lavash-trail-armenia-180968864/>

Legtöbbször a lavasht sajttal és zöldségekkel (koriander) eszik

EÖKK

Az első ÁSZ elnökre, Gajzágó Salamonra emlékeztünk

Az Állami Számvevőszék és a Nemzeti Örökség Intézete meghívására vehettünk részt október 22-én, a Számvevőszék első elnökére, az örmény származású *Gajzágó Salamonra* és egyben az ÁSZ 150 évvel ezelőtti alapítására emlékező jubileumi ünnepségen, a Fiumei úti Nemzeti Sírkertben.

Hagyományos koszorúzással emlékezett korábbi elnökeire az idén 150 éves Állami Számvevőszék a Fiumei úti Nemzeti Sírkertben. A 1870-ben alapított első független magyar Számvevőszék első elnökének, *Gajzágó Salamon*nak síremlékénél

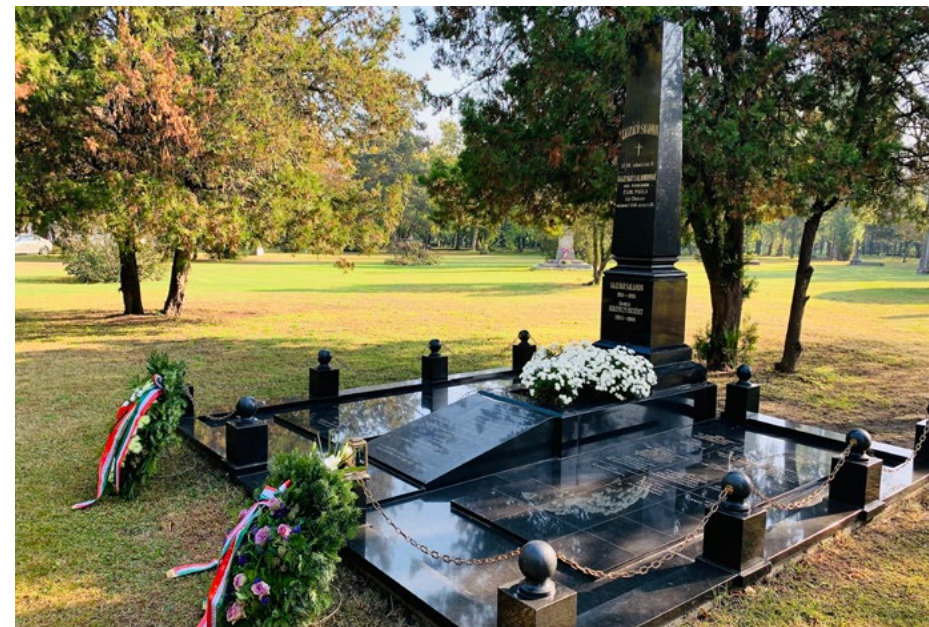

Gajzágó Salamon – Than Mór festménye

tartott megemlékezésen beszédet mondott *Domokos László*, az ÁSZ elnöke, *Mátrai Márta*, az Országgyűlés háznagya és *Radnainé Dr. Fogarasi Katalin*, a Nemzeti Örökség Intézetének főigazgatója.

Az ÁSZ 150 éve a közpénzek őre és 30 éve a demokrácia pénzügyi garantőre. Az első független magyar Állami Számvevőszék 1870-ben jött létre. Az Országgyűlés független pénzügyi-gazdasági ellenőrző szerveként másfél évszázada a közpénzek őre. Működését 1949-ben, a kommunista berendezkedés idején megszüntették, ezáltal mintegy négy évtizeden keresztül nem volt független közpénzügyi ellenőrzés Magyarországon. Az Állami Számvevőszék 40 év után, 1989. október 23-án jött létre újra a Harmadik Magyar Köztársaság kikiáltásával egyidejűleg. Működését hivatalosan 1990. január 1-jén kezdte meg ismét, a magyar demokrácia pénzügyi garantőr szervezeteként.

Domokos László megemlékező beszédében – összekötve az ÁSZ történetét az október 23-i nemzeti ünneppel – rámutatott: „1956-ban bátor honfitársaink felemelték a hangjukat az idegen elnyomókkal szemben, és saját kezükbe vették a nemzet sorsát. A szabadág pusztaszeretétől vezérelve összefogtak, és cselekedtek a hazáért. Így volt ez 1848-49-ben is, amikor először megfogalmazódott az

Gajzágó Salamon síremléke a Fiumei úti Nemzeti Sírkertben. (Fotó: Fabók Dávid)

elvárás egy olyan intézmény iránt, amely függetlenül felügyeli, elszámoltatja a Kincstárt és a köz javára azt nyilvánossá teszi”.

Mint mondta: „Szabadság nincs felelőség nélkül. Egy magyar ember akkor lesz szabad, ha hazája is szabad, ez viszont sok munkát igényel. Felelősek vagyunk tehát magunkért és egymásért is. Értéktörő ellenőrzéseinkkel nekünk is arra kell sarkallnunk a közpénzt felhasználókat, hogy felelősséggel tartoznak minden egyes elköltött adóforintért, hiszen egy ország közpénzügyi helyzete az egyik legfontosabb tényező a haza fejlődése szempontjából.” Hozzátette: Mi, a Számvevőszék munkatársai a hazánkat úgy segíthetjük leginkább, a haza oltárán akkor áldozhatunk, ha a szilárd, szakmai alapokon álló ellenőrzéseinkkel, elemzéseinkkel és tudásmegosztó tevékenységünkkel valóban előmozdítjuk a közjót, a közpénzügyek átláthatóságát, a közpénzek és a közvagyon hatékony és célszerű felhasználását.” (Forrás: www.asz.hu)

A Számvevőszék első elnöke

Erdélyből Törkevére költözött örmény család tizenhatodik gyermekeként, 1830. február 2-án látja meg a napvilágot. Szolnokon és Pesten jár gimnáziumba, majd jogot hallgat Pozsonyban. 1847-ben ügyvédbojtár lesz *Széchenyi István* titkárságán. A márciusi ifjakkal együtt elkíséri az országgyűlés küldöttségét 1848. február 13-án Bécsbe. Visszatérve fáklós menetet tartanak *Batthyány Lajos* tiszteletére, s *Gajzágó Salamon* a szónok.

Már 1848 tavaszán elragadja a szabadságszeretet héve, s beáll a Zrínyi honvéd zászlóaljba. Részt vesz a szerb támadók ellen vívott ütközetekben. Hadnagyi rangban van, mikor súlyos sérülést szenved a móri csatában. Elfogják az osztrákok, s gyalog kísérik Bécsbe, majd a königrázi börtönben sínylődik.

Itthon holtnak hiszik, elsiratják szülei és testvérei. Apja az 1849. év őszén tartott túri vásárban van, amikor egy magas, ron-

gyos ruhájú fiatal embert lát közeledni, s akiben fiát ismeri fel. Nem sokáig marad az apai házban. Birtokára, az erdélyi Némára költözik, hol csendesen gazdálkodva várja a haza sorsának jobbra fordulását. Viszszavonultságában szépírói tevékenységet folytat. Előbb *Sali Bánk* álnéven, majd saját nevén írt beszélyeit a *Hölgyfutár* című lap közli. *Békesi* című, a kolozsvári színház által 40 arany pályadíjjal jutalmazott történeti drámáját a pesti Nemzeti Színház is bemutatja. *Majláth Margit* című színművét a kolozsvári színház adja elő.

1861-ben Belső-Szolnok vármegye főjegyzője lesz. A közgyűlésben mindig nagy figyelemmel hallgatják a megnyerő külsővel megáldott szónok szép beszédeit. 1863-ban Szamosújvár követnek választja a császár által összehívott nagyszabeni tartománygyűlésbe, melyet ő – magyar képviselőtársaival egyetemben – bojkottál. 1867-től Belső-Szolnok vármegye főbírája lesz, s a megye díszkarddal tünteti ki. Szamosújvárt képviseli az utolsó erdélyi, majd a pesti közös országgyűlésen. Később a képviselőház alelnöki tisztét is ellátja. 1870-ben az állami számvevőszék elnökévé választja a parlament. Ezt a miniszterekkel egyenrangú állást ő tölti be először az országban. 1892-ben történt nyugalomba vonulásakor így méltatja a Vasárnapi Újság:

„e fontos és nagy felelősséggel járó tisztelet 22 éven át közmegeledésre viselte. Ez állásában nemcsak a kezdet nehézségeit sikerült legyőznie, hanem az új intézmény működését oly szerencsésen irányozta és állandósította, hogy az ma egyik legtekélyesebb szerve alkotmányunknak.”

Ugyanekkor a király titkos tanácsosi rangot és I. osztályú vaskorona-rendet adományoz neki, valamint a főrendiház örökös tagjává nevezi ki. Ettől kezdve túrpásztói birtokán, az apja által ültetett vén

akácok zöldellő lombjai alatt tölti nyarait. A túrkevei vasútvonal kiépítésében, s a gazdasági kiállításban való közreműködéséért díszpolgárságot adományoz neki városa. Az oklevél átvételekor e szavakat mondja:

„Szeretem Túrkevét. Ebből a határból vittem szívemben az erőt az élet szövevényes útaira. Mindig visszavonzott valami. Bizonyosan az ellenállhatatlan szeretet e föld iránt – s visszatértem.”

1898. március 9-én távozik az élők sorából. Túrkeve középületein fekete zászló tudatja a gyászos eseményt. A politikai közélet képviselőin, népes rokonságán kívül szülővárosának küldöttsége is elkíséri utolsó útjára. (Forrás: Kósa Károly: Az első számvevőszéki elnök – Gajzágó Salamon (www.kosakaroly.hu))

Domokos László, az Állami Számvevőszék elnöke 2020. október 22-én, Gajzágó Salamon síremlékénél, a Fiumei úti Nemzeti Sírkertben. (Fotó: Fabók Dávid)

Kovács Katalin, az egri Kátai Mihály Zománcművészeti Műhely vezetője

A teljesség átélése In memoriam Kátai Mihály

Mester, Mihály, Művész úr..., mi, egri tanítványok így szólítottuk Kátai Mihály Munkácsy-díjas festőművészt, tűzzománcművészt, aki közel tíz évig volt tűzzománcműhelyünk művészeti tanácsadója és több emlékezetes kiállítás kurátora. Karcag, Eger, Budapest, Scilla, Kecskemét, Szentendre voltak azok a városok, amelyek körbeölelték, befogadták, száműzték földi útjának meghatározó színtereiként. „...nekem utam van, nem művészetem...” – vallotta, és hitte, hogy az örökkévaló (aióni) időben élve tükrözi a valót.

„...a belső egyensúly feltétele a teljesség átélése. Az átélésnek természetesen számíthatatlanul sok szintje lehetséges, nem csak az isteni szint dimenzióiban élhető meg. Ennek megközelítési módja mégis leírható. Az ÉN kinyílik önnön mélysége felé, és ÖNMAGA ÖNMAGÁBAN ÖNMAGÁVAL összefonódni indul... Ez az út fáradságos és hosszú, de itt az úton – a te utadon, egyetlen lépés sem veszhet kárba...” – írja, és e gondolatkörben éli meg a múltat, jelent és a jövőt.

Egri útja többdimenziós. Ötéves korában költöztek a városba karcagi szülőhelyéről, ahol első életmeghatározó látomásai indították útnak. Eger volt az a fészek, ahol családja körében, a város történelmi levegőjében, iskolai tapasztalataival felvértezve indult el művészi útjára. Az első kiállításáról, az első díjairól, első szerelmeiről, néhány barátjáról, a tanítóképző-

ben eltöltött éveiről, a családi kirándulásokról mesélt, emlékezve gyermek- és fiatalkorára. Innen indult el olaszországi tanulmányútjára és talált rá Scilla várára. „...ott találtam önmagamra... Szicília támasztott fel, és életem Jákob-létrája Scilla városa.” E földre tért vissza sokszor, mint az ősműlt, a mítoszok, az etruszkok kutatója, értője, és tért haza tarsolyában a megtalált ősképletek, szimbólumok, mitikus történetek sokaságával, melyeket képpé, szóvá lényegítve adott át nekünk, akik hol értettük, hol nem, de alkotásai előtt állva megérezteink múltunk üzenetét, felismertük az analógiákat, és nem szabadulhattunk az önmagunkkal való szembesüléstől.

A benne égő hatalmas tűz vezette el ahhoz az anyaghoz, amelyben kiteljesedett művészetének első szakasza. Főiskolásként tanára küldte a zománcgyárba, hogy ismerkedjen az anyaggal, mondván, az neki való. A tűzben piketált képek világa elvarázsolta, és elkezdte kutatni a tűzzománcművészet tárgyak ősi gyökereit, szakrális jelentését, szimbólumait. Ez, akkor, az 1970-es években elfeledett tudás volt. „Sorsistennői” úgy akarták, hogy ő legyen az, aki feltámasztja több, mint 200 éves álmából a tűzzománcművészetet, és kísérleteivel a kortárs művészetekbe emeli.

Kecskeméten alapította meg a Nemzetközi Zománcművészeti Alkotótélepet, és az ott kidolgozott zománceljárásokkal vált világhírűvé. Tanítványai és azok tanítványai ma mindazok, akik továbbadják e technikát és a zománcal készült alkotások művészi rangját. 13 éven át különböző programokat meghirdetve vezette a telepet azzal a törekvéssel, hogy egyre inkább előtérbe kerüljenek a rekesz-zománc-eljárások, a zománc szakrális jellege, illetve alkalmazni kívánta népművészeti formakincsünket, ősi szimbólumainkat.

Amikor a modern művészeti törekvések eluralták a zománcművészetet, a sorozatgyártás harcolt az autonóm kézműves technikákkal, tudatosult benne, hogy ez nem az ő útja, és elhagyta Kecskemétet, sőt felhagyott a zománcozással is. Visszavonult szentendrei otthonába, a Pismány-hegyre, ahol olajképeket festett.

2008-ban, személyes ismeretségünk kezdetén hívtam meg Egerbe, hogy a Templom Galériában mutassuk be műveit, munkásságát. Több mint száz alkotását állítottuk ki, ami felkavarta az egri művészet iránt elkötelezetteket. Ekkor jelent meg először egy összefoglaló katalógus

munkáiról, amelybe írásaiból is kerültek be részletek. Ekkor hívtuk meg zománcművészeti alkotótáborunkba néhány napra, majd az év közben folyamatosan működő műhelyünkbe művészeti tanácsadónak. Azonnal elfogadtuk programjavaslatait, és elkezdődött a közös munka.

Nemcsak a mestertől való technika tanulása volt fontos a számunkra, hanem az a szellemi-gondolati világ, amelyet elénk tárt, hogy nézőpontot váltsunk a művészetek és a világ megértéséhez. Évről évre valósítottuk meg azokat a programokat, amelyek a magyar hagyományban gyökerező mitologikus, irodalmi és történelmi témákat öleltek fel. Feldolgoztuk János vitéz történetét a gyerekek által tervezett tékákon, a Fehérlófia meséjét egy mézeskalács figurával analóg áttört táblán. Volt napóraprogram, tükrös program, boldogasszonyok, tündérek, boszorkányok, vízvédő sárkányok, madarak jelentek meg képeken, ékszereken.

A programok átíveltek az Országos Zománcművészeti Biennálékba, így több ezer fiatal vált részesévé *Káta Mihály* szellemi tüzének. Ez a munka hívta életre azt a kiállítást és kézműves programsort, amelynek az Éltedhez térítő kézműves gondolat címet adtuk. Ebből egy könyv is született: azt a gondolati-szellemi utat mutatja be, amely a természettel együtt élő ember igénye tárgyai elkészítésére. Az évek során a biennálék kiállításain túl alkotója, kezdeményezője volt több tárlatnak is. A sorból kiemelném a Sárkánylegendárium című kiállítást, melyen az ország neves művészeinek sárkányos alkotásait mutattuk be. A kiállítások sohasem önmagukban álltak, kapcsolódtak hozzá előadások, tárlatvezetések, bemutató foglalkozások.

Mihály minden munkájában a teljesség igényével dolgozott, az egység, a harmónia

volt jelen minden megnyilvánulásában. Egri éve alatt kezdte feldolgozni könyv formájában etruszkkutatói munkásságát. Éjszakákon át fogalmazott, írt, szerkesztett. *Etruszk sugallatok* főcímmel jelent meg a tervezett trilógia, első és második kötete *Dél kapuja és Természetszellemek* címmel. A harmadik könyve már posztumusz lesz. A velünk és bennünk élő természetszellemeket hívta közénk írásaiban. A faunokkal és nimfákkal folytatott „beszélgetéseiben” jelent meg a természethez, a látható és láthatatlan világhoz fűződő kapcsolata, látomásos világa, amely számára valóság volt, és valóságként éltük meg mi is, akik sokszor részesei lehettünk az alkotói folyamatnak.

Nyolcvanadik születésnapja alkalmából két kiállítást is rendeztünk, egyet Egerben és egy másikat Budapesten, a Duna Palotában. Itt *Fekete György Kalkuttai Teréz anyja* életigenlő gondolataival hozta párhuzamba *Káta Mihály* munkásságát. Kiállításain a képek mellett azok gondolati üzenetei is megjelentek a falakon, az ablakü-

vegen, hogy az utcán járókat is megszólítsák. Az egyik ilyen idézet, még ma is, öt év távlatából, ott olvasható a kiállítóter ablaküvegén: „Az út csak visszafelé vezet előre.”

Városai hol éljenezték, hol mostohán bántak vele. 2018-ban Egerben felszámolták munkája folytatásának lehetőségeit, ami testileg és lelkileg is megviselte. Meghatározó volt számára az Eged hegy lábánál elterülő település, ahol egész családjá, festőművész, rajztanár édesapja, zenész, újságíró testvérei is beírták nevüket városuk történetébe, barátai, tanítványai lelkébe. Ez a föld lesz a végső nyughelye.

Gondolatai, szavai visszhangoznak bennünk, írásaiból kiemelve saját soraival búcsúzzunk földi poraitól: „A TEST a Földanya teste, az életút örökké változó eszköze... Az örökkévaló időben minden örökkévaló – a múlt is és a jövő is – tehát minden kezdet volt is, lesz is, és a végek is inkarnációs sorok, és a végek is vég nélkül valók...”

A cikk a *Demokrata hetilap* 2020. október 14-i számában jelent meg.

Pataky Lehel Zsolt

Kevésbé ismert mártírok

Az aradi tizenhármak tulajdonképpen tizenheten voltak

Október 6-án a magyar forradalmi seregek tizenhárom főtitisztjének a kivégzésére emlékezünk. Ők az aradi vértanúk – de valójában hányan is voltak? Tizenhárman vagy tizenheten? Netán még többen? Alább a kevésbé ismert „tábornokok” katonai pályafutását és tragikus sorsát mutatjuk be.

Aradról az 1848–1849-es magyar szabadságharc gyászos végkimenetele, a véres megtorlás jut a legtöbbünknek az eszébe, pedig a város a forradalom dicsőséges szakaszában is fontos szerepet játszott az önrendelkezésért vívott küzdelemben. Bár a világosi fegyverletételkor szabad elvonulást ígértek a forradalmi honvédseregek főtitisztjeinek, a császáriak véres megtorlást intéztek a Bécs ellen forduló, a magyar szabadságért harcoló seregek vezetői ellen. A történészek szerint 500 és 650 közöttire tehető az aradi várbörtönben fogva tartottak száma, és több mint 120 honvédtisztet ítéltek halálra. A legelrettetőbb a 13 aradi vértanúként köztudatba vonuló tábornokok 1849. október 6-i kivégzése volt. *Julius Jacob von Haynau* osztrák tábornagy, a „bresciai hiéna”

a kegyelmi kérvényeket figyelembe sem véve hajtatta végre az ítéleteket. Az aradi tizenhetek 1849 augusztusa és 1850 februárja között végezték ki a hadvezéreket – nem volt mindegyikük tábornoki rangban –, akiket szintén a vértanúhoz kell sorolni. Az 1849. október 6-án kivégzett 13 vértanú október 6-án golyó általi halált halt *Lázár Vilmos, gróf Dessewffy Arisztid, Kiss Ernő* és *Schweidel József*, illetve felakasztották lovag *Pölsenberg Ernőt, Török Ignácot, Láhner Györgyöt, Knežich Károlyt, Nagysándor Józsefet, gróf Leiningen-Westerburg Károlyt, Aulich Lajost, Damjanich Jánost* és *gróf Vécsey Károlyt*.

Rajtuk kívül Aradon végezték ki *Ormai-Auffenberg Norbertet, Kazinczy Lajost* és *Hauk Alajost*, illetve Aradon vesztette

Kazinczy Lajos (Kép: wikipaedia)

Lenkey János (Kép: Arcanum)

Ormai Norbert (Kép: mult-kor.hu)

életét *Lenkey János*. Aki megtévelyült a fegyverletétel után. *Lenkey János*ról van a legtöbb adatunk” – kezdte a börtönben meghalt tiszttel a sort *Puskel Péter* aradi helytörténész, aki anekdotákat gyűjtött a vértanúkról, illetve több könyvben is foglalkozott az 1848–1849-es események aradi vonatkozásaival. *Lenkey* 1807. szeptember 7-én született Egerben. Galíciában szolgált, de a forradalom hírére a 6. Württemberg huszárezred 131 katonájával kalandos körülmények között Máramaroszigeten át hazaszökött, és azonnal katonai szolgálatra jelentkezett. A Délvidéken harcolt a szerb csapatok ellen; ezredesi rangig jutott, hősiességét *Petőfi Sándor* is megírta egy versben (Lenkei százada).

„*Lenkey* Komárom várparancsnoka volt. A világosi fegyverletételt követően korábbi betegsége kiújult, elmebaj tünetei mutatkoztak rajta, ami lassan elhatalmasodott és ez volt annak az oka, hogy az aradi tizenhárommal egyidejűleg őt nem végezték ki október 6-án” – mondta *Puskel Péter*. A per idején *Lenkey János* már csont és bőr volt, élelmet nem vett magához, vizet is csak nagy ritkán, és 1850 február 8-án a várbörtönben halt meg. „A régi aradi honvédtemetőben temették el, amit a 20. század elején felszámoltak, a mai Tisztviselőtelep helyén volt ez – magyarázta *Puskel*. – Az ő sírja volt a legutolsó ebben a temetőben, hiszen a többi áthelyezték egy köztemetőbe, de a *Lenkey* még a húszas-harmincas években is ott árválkodott azon a területen, amit időközben felparcelláztak, és elkezdték beépíteni.

1936-ban Eger város küldöttsége megjelent Aradon, majd jó pár hétig, talán néhány hónapig is tartó egyezkedés után kihantolták *Lenkey* földi maradványait, és hazavitték szülővárosába, Egerbe, és ott talált örök nyugalomra.” 2013-ban az aradi

megemlékezéseken részt vett a *Lenkey*-leszármazottak népes csoportja. *Lenkey Péter* elmondta, hogy 2007-ben alapítottak egy családi egyesületet, amelynek a tagjai *Lenkey*-leszármazottak Egerből, Budapestről, Debrecenből, Piliscsabáról, Miskolc környékéről, Gömörből, illetve Sajólenkéről, ahonnan a család származik, de még a tengerentúlról is.

„1589-ig visszavezethető a család, amikor is hét ágra szakad a nemzetség, és ennek a zádorfalusi ágából származik az aradi vértanú. A bátyja, *Lenkey Károly* ezredesként szolgált a honvéd hadseregben. Fontosnak tartjuk, hogy megismerjük gyökereinket, illetve ápoljuk a '48-as hagyományokat. Cél az egi *Lenkey*-szülőház múzeummá alakítása és felújítása, a *Lenkey*-sír gondozása, könyvet adtunk ki, és az összes aradi vértanú kapcsán egyfajta ismeretterjesztést is szeretnénk felvállalni” – mondta akkor *Lenkey Péter*, az egyesület elnöke.

Az első vértanú

Időrendi sorrendben az első kivégzett *Ormai-Auffenberg Norbert* volt, akit 1849. augusztus 22-én akasztatott fel Haynau.

Puskel Péter érdekességként mondta el: „Együtt ítélték el egy *Bangó Pető/Bangó Péter* nevű aradi ügyvéddel, aki azt a »felségsértést« követte el, hogy a szabadságharc idején Arad címmel újságot adott ki. *Bangó* megúsza néhány éves börtönbüntetéssel, *Ormai-Auffenberg Norbert* viszont, mivel a szabadságharc kitörésekor azonnal áttért a szerveződő honvédseregbe, amit Haynau nem tudott megbocsátani, és Kossuth-nak az egyik kedvelt fiatal tisztje volt, halálbüntetést kapott. Egyes történészek véleménye szerint *Ormai-Auffenberg* nem is a vitézségének és a forradalom iránti elkötelezettségének köszönhetette gyors politikai és katonai pályafutását, hanem annak, hogy rokonságban állt

Kossuth-tal. Tény, hogy Kossuth szárnysegédjeként érte meg a fegyverletételt, de bár elmenekülhetett volna, vitézül a helyén maradt. Az Arad-hegylajjai Pankotán tartóztatták le, és *Haynau* azonnal felakasztatta, nem volt semmiféle bírósági tárgyalás, *Haynau* egy közkatonát bízott meg ezzel a feladattal.” *Ormai-Auffenberg Norbert* 36 évesen halt meg. Sosem került elő a holtteste.

Ugyancsak a kevésbé ismertek közé tartozik *Kazinczy Lajos*, *Kazinczy Ferenc* nyelvújító hetedik és legkisebb gyermeke. Egészen fiatalon, szinte gyerekfejjel beállt a huszárok közé, és hamarosan főhadnagyi rangot kapott. „1848-ban az elsők között jelentkezett a honvéd hadseregbe, harcolt a Délvidéken, de az olyan nagy jelentőségű ütközetekben is, mint pákozdi és a schwechati csata – mondta *Puskel Péter*. – Az ezekben a harcokban mutatott hősiessége miatt alezredesi rangot kapott. Akkor, érthetően, a háborús időkben bátorságot, találékonyságot, parancsnoki képességet felmutató katonák nagyon gyorsan haladtak előre a ranglétrán.”

A főtiszt halála és temetése az egyházközség anyakönyvébe van bejegyezve, de sírhelye nem ismert. *Kazinczy-t* 1849. október 25-én végezték ki, golyó általi halálra ítélték, és ott temették el, ahol a sortűz végzett vele. „Csakhogy mindmáig nem tudjuk azt, hogy hol végezték ki *Kazinczy-t*, a hatalmas területű aradi várnak melyik részén – folytatta a helytörténész. – A tizenhármak közül a négy agyonlőtt tiszt kivégzésének a helyéről tudjuk, hogy melyik vársáncban történt, a *Kazinczy-é* ismeretlen, az ő teteme nem került elő sem az 1911–1912-ben tartott ásatások, sem az 1932-es nagy árvízvet követő régészeti feltárások során.” *Puskel* tudomása szerint valamennyi tábornok közül *Kazinczy Lajosnak* van a legtöbb szobra: Sárospatakon, apja szülőfalujában, Érsem-

jében, Sátoraljaújhelyen és szülőfalujában, Széphalmon (egykor önálló település, jelenleg Sátoraljaújhely városrésze). A széphalmi mellszobrot *Tóth András* készítette, aki *Tóth Árpád* költő édesapja. *Kazinczy Lajos* 29 esztendő volt, amikor kivégezték. Bűne: Bem seregében szolgált.

Hauk Lajos (Ludwig, hiszen német származású) előkelő család sarja volt, és többek között hírlapírással is foglalkozott, A Habsburg-ház utolsó órája címmel jelentetett meg egy császárellenes pamfletet.

„Ő is beállt a honvédseregbe, Erdélyben harcolt, részt vett a dél-erdélyi, bánági csatákban, és vezérkari ezredesi címig jutott – mesélte róla *Puskel Péter*. – Kivégzéséről tudni kell, hogy 1850 februárjában már érvényben volt egy olyan rendelkezés, hogy csak a »főkolompokosoknak« jár halálos ítélet. Ennek ellenére *Haynau* őt is egy kalap alá vette a többi »lázadó« és felségsértő főtiszttel és 1850. február 19-én kivégezték. Több beosztásban volt, az erdélyi hadszíntéren harcolt, és nem is kellett nagyobb bűn a fővesztéshez, mint az, hogy Bem seregében szolgált.”

Az elfeledett tábornok

Kevésbé ismert személyisége a forradalomnak és szabadságharcnak *Gaál László* honvédtábornok, aki *Bem* vezénylete alatt tucatnyi győztes ütközetet vívott meg. Aradot elhagyva az erdélyi hadsereghez csatlakozott. 1849 elején a temesvári csatában egy 12 fontos ágyúgolyó letépte a bal lábát. Hú katonái másfél óráig cipelték puskákon, majd *Lázár Vilmos* ezredes kocsiját felajánlva neki, Bulcsra szállították, ahol *Fechtig báró* bűjtatta 1850 februárjáig. A legenda szerint amikor a 13 tábornok aradi kivégzéséről értesült, megmérgezte magát, és Bulcsra temették el. *Gaál László* hamvai a Maros mellett, a Mocsonyi-család sírjai szomszédságában nyugszanak.

Forrás: www.maszol.ro

TARTALOM

Örmény triszagion 5. – <i>dr. Sasvári László</i>	1
Mártíromság és emlékezet – <i>Dr. Kovács Bálint</i>	2
Meghívó az “örmény származású magyarok egyesületének” alakuló ülésére, 1920	8
A Biblia az örmény hagyományban 3. – <i>Fröhlich Ida</i>	9
“Tűzben és rongyokban, árván és boldogan” – <i>Fabók Dávid</i>	11
Köddön át ... (hibaigazítás) – <i>Murádin Jenő</i>	15
Trianonra emlékeztek a hegyvidékiek – <i>Hegedüs Annamária</i>	16
Lavash – <i>Balogh Réka</i>	19
Az első ÁSZ elnökre, Gajzágó Salamonra emlékeztünk – <i>EÖKK</i>	22
A teljesség felé - In memoriam Kátai Mihály – <i>Kovács Katalin</i>	25
Kevésbé ismert mártírok – <i>Pataky Lehel Zsolt</i>	28

Klub meghívó

A Zuglói Örmény Önkormányzat tisztelettel meghívja
a Fővárosi Örmény Klub rendezvényére
 2020. november 19-én csütörtökön 17 órakor

Advent közeleg...

Zsigmond Benedek: Az örmény karácsonyról
 Vikol Kálmán és együttese: Adventi előzetes - agape

Helyszín: **Pest Megyei Kormányhivatal Nyáry Pál terme**
 Budapest, V. Városház utca 7. szám felől, az udvaron keresztül

Zárugné Tancsin Katalin s.k.
 Zuglói Örmény Önkormányzat elnöke
 06 30 9713 820

Volt, aki a Tarka Napon még ebéd közben is kézműveskedett

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület székhelye: 1015 Budapest, Donáti utca 7/a.

Postacím: 1251 Budapest, Pf. 70. **Tel./Fax:** 06(1) 201-1011

Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt. Királyhágó fiók: 10100792-72594972-00000007

Elnök: dr. Issekutz Sarolta

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK – füzetek

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület kéthavonta megjelenő kiadványa

A kiadványt támogatja:

Zuglói Örmény Önkormányzat

Nyilvántartási szám: CE/13136-3/2017

Főszerkesztő: Fabók Dávid

Felelős kiadó: dr. Issekutz Sarolta - Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Munkatársak: Dr. Sasvári László, dr. Issekutz Sarolta, Bálintné Kovács Júlia (Kolozsvár)

Szerkesztőség: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel./Fax: (1) 201-1011

Tördelés: www.artisthus.hu

Nyomda: Pharma Press Nyomdaipari Kft.